

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Harkai Vass Éva

Hol van az az íz?

Nádasdy Ádám: *Az az íz. Versek 2005–2007.* Magvető, Budapest, 2007

A cím: telitalálat. Három betű kombinációjából három szó, a három szóból kettő homonima, ami megsokszorozza a jelentést, nem szólva a szavak keltette (mindhárom két-két betűből áll) és a „rím” keltette (mindhárom két-betűs szó z-vel végződik), valamint az egy magánhangzó–egy mássalhangzó szabályszerűségéről. Mindezek felett pedig: a provokatív célzat, miszerint az olvasóban a mutató névmás („az”) révén megfogalmazódik a kérdés: melyik (íz)? Azaz alakot ölt a termékeny kíváncsiság, ami arra ösztönzi, hogy felüsse Nádasdy Ádám e legújabb verseskötetét, remélvén, hogy a versekből majd választ kap a cím által indukált kérdésekre. Annál is inkább, mert vannak némi olvasói tapasztalatai, élményei az ilyen vagy hasonló nyelvi fordulatokra vonatkozóan.

Lukácsy Sándor *Ubi sunt (Egy formula életrajza)* című tanulmányában (L. S.: *Isten gyertyácskái.* Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994, 286–318. l.) világirodalmi és magyar irodalmi példák során mutatja be, milyen gyakori, két évezredes múltra visszavezetve is, a tanulmánya címében említett formula. *Ubi est, ubi sunt*, azaz hol van, hol vannak. Az ilyen formulára épülő versekben rendszerint ismétlődő, szekvenciát alkotó kérdés alanyainak sora, hiánylistája, katalógusa pedig sok mindent sorolhat elő: elhunyt neves személyeket, hajdani birodalmakat, városokat, evilági javakat, gazdagságot, szépséget, pompát – általában eltűnt, megszűnt értékeket, ezek hiányát – vagy, ahogyan e formulát gyakran alkalmazó Villon balladáiban: tűnt idők asszonyait, lovagjait, az előbbieket kapcsán azzal vigasztalódván, hogy „No de hol a tavalyi hó?” (Villon: *Ballada tűnt idők asszonyairól; Ballada tűnt idők lovagjairól* – Szabó

Lőrinc fordításai). Azaz nem is a válasz a lényeges, hanem a (nyilvánvalóan immár pótolhatatlan) hiány kérdésbe foglalt ténye – így a válasz, minthogy a kérdés szónoki, el is maradhat. Vagy – mint Villon szállóigévé vált refrénjében – közhelyes (vagy, ha úgy tetszik, metaforikus) válaszbba fut ki. Hiszen a lényeg nem is a válaszbba rejlik, hanem a drámaian, lamentációszerűen vagy elégikus hangnemben feltörő kérdésekben, kérdéssorokban, s az emberi lét legfőbb ismérvére, a mindannyiunkat sorsszerűen érintő mulandóságra utaló kérdések felszakadása, kibeszélhetősége a vigasz, a beletörődés lelki mechanizmusában oldódik fel (l.: i. m., 290., 291. és 317. l.). Amint kimondom, megnevezem, könnyíték lelkemen, mondhatnánk, s itt nemcsak az említett formula magyar és világirodalmat magában foglaló, több mint két évezredes múltja merül fel, hanem például a költészet varázsló erejébe vetett, több évezredes hit is, amelynek egyik kései, rejtett, de nagyon is létező szála a modernség hajnalán, a múlt századelőn akár a kibeszélés pszichoanalitikus „gyónásaihoz” is vezethet.

Nádasdy Ádám verseskötetének kijelölő jellege ellenére is rejtélyes címe legalábbis ide valahová juttatott el: hogy akkor van valamilyen meghatározott (meghatározható?) íz, „az az íz”, amely esetleg több mindent magában foglalhat, vagy volt és már nincs (és *ubi est?* hová lett?). Viszont a kötet költeményei nemigen adnak a felmerülő, evokatív kérdésekre választ. S vajon helyes-e evokatív gesztusról beszélnünk, amikor a kötet cím, nagyon ravasz módon, épp megkerüli a cselekvés-történet-létezés idejét magába rejtő igét, annak egyértelmű eldönthetőségét, hogy volt-e vagy van-e „az az íz”. De nem adódott más megoldás, mint nyomozni az után, amire a szerző utalt: hogy mi, milyen és hol van vagy volt az az íz...

Lukácsy Sándor említett tanulmányában arról ír, hogy a benne idézett, sokáig szakrális, majd profán átváltozást megélt formula a 19. századtól új tartalmakkal bővül, időszzerű témákkal ruházódik fel, magába olvasztva mindazt, ami időközben történt a világban, velünk és másokkal – például a két világháború rombolása nyomán megsemmisült emberi, szellemi és anyagi értékeket. Ebben a kontextusban hangzik fel a történelmileg könnyen beazonosítható 1918-ban Krúdy hiánykatalógusa (hol az egykor hegyi patakként átlátható élet, a szív, a jövő, a remény, az ábránd, a lepke, a bizalom, a mindennapok emléke, a napkelte varázsa...), Apollinaire-é a harctérre szakadt barátok modern képversbe foglalt névsorával, Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év* című versciklusának 18. szonettjében a közös emlékek szereplőit és magát a versciklus központi szubjektumát kereső kérdéssor stb. (l.: i. m., 313–314. l.). A „katalógus” tehát a múlt század modernségének szellemében mindinkább szubjektivizálódik, miközben a formula marad. Sőt, groteszkké is válhat, mint például Füst Milán *Öregség* című, *ubi sunt*-os szólamokon alapuló, „szép és haragos elégiájában” (i. m., 314. l.).

Nádasdy Ádám kötetének címében azonban a formula csupán ötletszerűen, utalásszerűen van jelen, a rejtély egyik megoldási irányát sejtetve – és nincs katalógus sem. Akkor mi van? – kérdezhetnénk. Valami, ami megfoghatatlan, megnevezhetetlen, mert annál sokkal bonyolultabb, mint hogy egyértelműen megnevezhető, pontosan kijelölhető lenne. Arról szólnak ezek a költemények, hogy van a lírai én, aki ugyan leplezetlen szubjektivitással, ám korántsem a konfesszió, inkább az ironikus-önironikus, reflexív önfeltárás regiszterében veti papírra azt a sok apró, gyakran jelentéktelennek tűnő részletet, mozzanatot, amelyek múltját és jelenét kitöltik. A hullámvasút, egy fénykép, egy vidéki ház, egy lámpa, levegővételnél a szájba loccsant víz, a budai hídfő roncsa, Szeged, egy szálloda, egy nappali, az olasz Alpok..., türelem, változás, kérdések, tudás és a tudás hézagai... – ez lenne a virtuális katalógus, mint ahogyan az öt ciklusba szerkesztett versek tere is virtuális: öt évszaktól fog át. A költeményekben ugyan kitapinthatóak múlt és jelen koordinátái, de ezen az úton nemigen lehet elindulni, mert nem vezet messzire. Nincsenek tanulságok, semmi sem végérvényesen megnevezhető – csak van (vagy nincs), s ez a *van* múltból és jelenből felmerülő részletek gyűjtőhelye – vagy ahogyan maga Nádasdy nevezi meg: apró képecskék sora:

A józanság és a tűrőképesség
ritka pillanatait kihasználva
tekintett végig életén. Kereste a
döntő kanyarokat, a tetováló,
örökre jegyző pillanatokot. De apró
képecskéket látott csak, amiket brossba,
káméába tesznek; a leningrádi vécé,
mikor végre leszállhatott a buszról;
a bolgár tengerpart, ahol aludtak,
és jéghidegre kihűlt a homok; a gárdonyi
templom, ahol a pap a tévésorozatról
beszélt, bölcsen, szigorúan; a bábolnai
csirkegyár, „Chickmaster” japán gépcsodákkal;
a pannonhalmi könyvtár dohos irodája,
Flóris atyával. Hol itt az irány?
Az iránytű? Ki pöckölgeti ide-oda?
(Apró képecskéket lát)

Azután, a „harmadik évszak”-ban felmerül a címadó vers, amelytől várható lenne, hogy felfedje, mi is „az az íz”. De nem fed fel, legfeljebb jelentéslehetőségekre bontva szétírja a megfejtést. A lírai én nem is kéri számon, hogy hol van, legfeljebb konstatálja, hogy „nincs már”:

Az az öröm, az nincs már, az az íz,
hogy meg lehet csinálni magamat,
akármiből: margarinból, homokból,
a lényeg az, hogy *az*, ott, én legyek.
Az az öröm, az nincs már. Leszerelték
a villamost, amivel sose mentem,
csak másnap akartam. Az a mozi,
ahova járni akartam, bezárt.
Volt sokminden, és annak most az íze
érett a számban, elemezhető.
De az az öröm nincs már, a cukorka
öröme kettéharapás előtt.

(Az az íz)

„A líra: logika” – írta József Attila, bár a költészetből rég megtanulhattuk, hogy épp a leglényegesebb dolgok, az „apró képek” nem határolhatók be, nem nevezhetők meg racionálisan. S J. A. is továbbírta a maga versmondátát („A líra logika; / de nem tudomány.”). Nádasdy Ádám versei nyomán még csak az sem mondható, hogy a virtuális katalógus kizárólag hiányok lajstroma lenne: van, ami van, és van, ami (már) nincs, helyette pedig vannak más dolgok – jók is, rosszak is. Különbözik is: mi a jó és mi a rossz? S el kell-e, el lehet-e őket különíteni? Van-e olyan, hogy csak jó vagy csak rossz? S lényeges-e ez? Nádasdy számára sokkal lényegesebb, hogy „milyen gazdagok a részletek, / és mennyi konkrétum van mindenütt”, s hogy ha kell, foggal-körömmel szabadul „a gazdag részletektől” (*Percnyi nyugalom, majd gurulás*). Vagy – ami hasonló – „nagyszabású terveket tartalmazó” cédulákat dobál el és tart meg. És persze van, ami rossz volt (s nemcsak a hunyászkodásra ösztönző, „zsugori kis szocializmusban”): például az 50. születésnap („nem szerettük már egymást, az asztal / meg túl közel volt a mosogatóhoz”) – de már a 46. is:

Szép volt, tömeg volt, jött sok idegen,
éreződött, hogy boldogtalan vagyok:
kis üvegben berlini fal, továbbá
óegyiptomi papirusztekercs,
gyanúsán színes hieroglifákkal.

(Inkognitó, feszegetés)

Többnyire fanyar élmények – a rezignált bölcsesség vagy a bölcs rezignáció felhangjaival, miszerint a részletek gazdagságába ez is beletartozik. Az elhidegülések, az elmaradások, az üressé, szögletessé és groteszkké vált mozdulatok is. S bár a kötet verscímeiben fel-felmerülnek az ötvenes évek (és hatvannyolc), amelyek más alkotóknál is gyakran a rezignáció és a rossz közérzet magyarázatául szolgálnak, Nádasdy Ádám esetében „a reménytelenség isten-hosszú, / hideg perspektívái” mégsem szűkíthetők le az ötvenes évek időszaka által kiváltott közérzetre. Miközben ugyanakkor azért nem is szakadnak el tőle:

Vessenek meg, de volt abban gyönyör,
az ötvenes években. Ahogy hazaérve
másik világ a nagymama. A kályha.
[...]
Rádiószínház diópucolással:
egy rücskös, csonka-gúla-alakú
vastömbbel törtük, ejtve, finoman.
A vastömb csak úgy *volt* a nagypapának.
Ha rákérdeztünk, kék lett a szeme:
hol van az már, az eredeti cél?
(*Ötvenes évek*)

De jóval többről, kiterjedtebb közérzetrajzról van szó, s egy olyan rezignált önkép, önportré lírai megfogalmazásáról, amelynek rajzolatai akár József Attila, akár Pilinszky János vagy Petri György arcvonásait is felidézhetik:

Nem vagyok hős, csak számottevő színfolt
azon a széles tablón, jó mellékalak.
Erdők, vadállatok, folyók, halak,
sűrű az én világom, társakkal teli,
nem tudom, hogy kell-e fényleni.
(*Totálplán*)

A kötet legutolsó versében (*Ötvenes évek*), érdekes módon, még az is „bejön”, formálisan is, amit kezdettől fogva kerestünk: a „tavalyi hó” *ubi sunt*-ja: „*hol van már az eredeti cél?*”. Ami azt is jelenti, hogy Nádasy verseskötetének költeményei, ha jelzésszerűen is, de rájátszanak a líratradícióra. Amennyire nehéz (és talán fölösleges is) e versvilág referenciális hátterét, élményforrásait, szétrajzolt, elemeire bontott tematikus világát közös nevezőre hozni, annyira egyértelmű (s cseppet sem fölösleges) e líra versanyagát, poétikai állagát felismerni és számba venni: a jambikus kilenceseken-tízeseken vagy tízeseken-tizenegyeseken alapuló, nagyon biztosra csiszolódott dikciót, néhány szonett nem merev, de biztos kezű összefogottságát. Nádasy 2005-ös, *Soválynak kéne lenni* című kötetének verseiről szólva e költemények prozodiájára vonatkozóan a versnyelv rafinált egyszerűségéről, pátosznélküliségéről, hagyományból építkező, műfordításokon (főként Shakespeare-fordításokon) edződött, hajlékony versbeszédéről szóltam (*Tárgy-költészet*. In: H. V. É.: *Tolsztoj és Kierkegaard Berlinben*. Forum, Újvidék, 2007, 79. l.). Most sem mondhatok mást. Legfeljebb – Nádasy legújabb kötete verseinek ismeretében – azzal a felismeréssel bővíthetném ki korábbi észrevételemet, hogy a költő élményvilágát alkotó, szétpergő részletek egy, a mesterség magas fokáról felismerhető verskultúra foglalatában lesznek megragadhatóakká. Számomra ez „az az íz”, amely által a költői műhelyből kikerült legújabb kötet költeményei megragadhatóak.